

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 1—2

БЕОГРАД 1954

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О синтаксичкој конструкцији са свезицом <i>што</i>	1
2. М. Стевановић: Акцент трпног придева	7
3. Св. Георгијевић: О конструкцији <i>види му се</i>	20
4. Д-р А. Ђ. Костић: О потребама стручних терминологија	26
5. Св. Марковић: Положај замјеничке енклитике у вези са напредном употребом инфинитива и презента са свезицом <i>да</i>	33
6. М. С. Московљевић: Како треба изговарати и разумети Његошев стих „Чудна попа, јади га не били“?	41
7. Милимир Дражић: Језичка ситуација у Норвешкој	46
8. М. С. Лалевић: О језику у преводу два страна филма.	51
9. Језичке поуке	58

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Ривита

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1954

Штампа Графичко предузеће „Академија“ - Београд, Космајска ул. бр. 28

КАКО ТРЕБА ИЗГОВОРТИ И РАЗУМЕТИ ЊЕГОШЕВ СТИХ „ЧУДНА ПОПА, ЈАДИ ГА НЕ БИЛИ“?

Приликом обраде гл. *биши-бијем* у Институту за српски језик САН обрађивачи су уз тај глагол дали израз за клетву *јади га (не) били* и као пример навели познати Његошев стих из „Горског вијенца“: „Чудна поџа, јади га не били.“ Ја сам прво мислио да је то случајна омашка, али кад су они гл. придев *били* изговорили кратко: *не били*, сматрајући да је то облик гл. *биши-бијем*, а не *биши-будем*, видео сам да они, по моме мишљењу, погрешно схватају тај израз, па га зато и погрешно изговарају. За моје уво такав изговор је потпуно немогућан, јер сам измалена слушао из уста своје матере и свуда по народу само изговор: *јади га били*, одн. *јади га не били*, тј. с рађним придевом гл. *будем*, (напоредо с: *јади га (не) убили*, *јади га (не) знали*), и никад ми није било ни крај памети да је то облик гл. *бијем*, тј. да треба тај израз изговорити: *јади га били*, одн. *јади га не били*, утолико пре што раније нигде нисам чуо такав изговор, све док није дошло до обраде гл. *биши-бијем* за речник. Одмах сам извршио анкету међу сарадницима Института, професорима језика и књижевности на Универзитету и В. П. Школи и међу другим школованим људима и утврдио да у поменутом Његошевом стиху и у стиху народне песме о Предрагу и Ненаду „Не била вас вашег брата жеља, како мене и брата мојега“ облике гл. придева *били* и *била* изговарају дуго, тј. *не били* и *не била* људи из Подриња, Ваљева, Груже, Темнића, Расине, Васојевића, Мостара, Дубровника, Лике, Баније, Срема и Баната, а да изговарају кратко, тј. као облик гл. *бијем*, људи из Београда који не чувају добро дужине и квалитет акцента, затим један из Пиве и један са Цетиња. Према резултату

ове моје анкете и према томе што, колико је мени познато, тако говори народ у највећем делу земље где се добро чува Вуков акценат, јасно је да ту имамо стари изговор и да се у таквим клетвама и жељама употребљава гл. *будем*, а не *бијем*, а да су кратак изговор и схватање да је ту облик гл. *бијем* новијег порекла. Ако је ово моје мишљење тачно, намеће се питање: како је дошло до овог другог изговора и схватања?

У оба ова стиха исказује се жеља или клетва, а таква синтаксичка конструкција употребљава се само код народа по селима, а школовани и градски људи уопште га не употребљавају. Њима је таква конструкција нејасна кад је нађу у писаним стиховима или у народној прози, јер им је неприродно да се уз гл. *биши-будем* употребљава акузатив *га* — *вас*, па сасвим природно држе да су *били* и *била* облици гл. *биши-бијем*. Они, дакле, сматрају да се у оваквим изразима жели да некога јади *бију*, онако исто као што се каже: *бије га свако зло, бије га баксуз*. Томе је допринело и неосећање дужине, тако да се у изговору и слуху тих људи *не били* и *не била* поклапају. И сасвим је могућно да ће такав изговор и схватање да се ту има облик гл. *бијем* једног дана и преовладати. Али овде није реч о једном изразу савременог књижевног језика, већ о скоро застарелом изразу из народних песама и народског језика, у којима народ ту изговара гл. придев *била, било, били*, што значи да га осећа као облик гл. *биши-будем*, ма колико то некоме изгледало необично и неразумљиво. Зато покушајмо овај случај објаснити.

Сметњу за правилно разумевање и изговарање горњих израза чини употреба акузатива уз непрелазни глагол *биши-будем*, па ћемо покушати објаснити синтаксичку функцију тога глагола у изразима за исказивање жеље и клетве, тј. у оптативном значењу. Можда објашњење неће потпуно задовољити, а то је зато што су сви наши синтаксичари само констатовали употребу акузатива и гл. радног придева при исказивању жеље и клетве, али се нико од њих није упуштао у објашњење њихове синтаксичке функције.

Пре свега показаћемо како се радни глаголски придев сам (тј. без помоћног глагола) ма којег глагола, а најчешће гл. *будем*, употребљава за изказивање жеље и клетве.

Примери за жељу: Жив био, синко! Живели, јунаци! На част му било! На част им биле лажи! Жив био и велики порастао! Хиљадили се такви јунаци! Срећно путовала! и др.

Примери за клетву и прекор: Аратос те било! Анатема га било! Цркао дабогда! Срам га било! Од руке му ништа не родило! Јади га знали! Не била ти моја храна клета! Јади га (не) били! и др. Зашто се у оптативној служби употребљава самостално глаголски радни придев, колико ми је познато, код нас није нико покушао објаснити. Можда се до те конструкције дошло скраћивањем кондиционала-оптатива, чија је функција исказивање жеље. Од „*Желео бих нека би жив био*“ или „*Добро би било кад би жив био*“ постало је „*Жив био!*“ Од „*Био бих задовољан кад би га ђаво однео*“ постало је „*Ђаво га однео*“ Од „*Дао би бог да би цркао*“ постало је „*Цркао дабогда!*“

Друга ствар коју треба објаснити јесте употреба акузатива (обично од личних заменица) уз непрелазни глагол *бићи-будем*. Да би се то разумело, треба се сетити, да се за исказивање неког осећања и расположења с акузативом употребљавају многе именице, као што су: *сид*, *срам*, *срамоша*, *срах*, *брига*, *шуга*, *воља*, *жеља*, *милина*, *жао* (некадашња именица *жал*). Напр.: Њега је срамота. — Страх је мене биће погинуо. — Било ми га је жао. — Двије те воље — Све шеница да те је милина (Бранко). — Ако се ове именице употребе у оптативној реченици, онда се, као што смо малопре видели, употребљава уз њих радни придев глагола *будем*: *био*, *била*, *било*, *били*, напр. *срам (сид) га било*. То имамо и у стиховима: „*Не била вас вашег браћа жеља*“ и „*Чудна попа, јади га не били*“. Ту, дакле, немамо радни придев гл. *бићи-бијем*, већ гл. *бићи-будем*, који у оваквим случајевима има прелазну функцију, са значењем *имати*. Значи да акузатив уз облике гл. *будем* крије у себи логички подмет, тако да кад се каже: „*Стид га је*“, то значи исто што и „*Он има (осећа) стид*“, „*Срам те било*“ казује исто

што и „Нека би осетио срамоту,“ „Не била вас жеља“ је исто што и „Не имали жељу“, а „Јади га не били“ је равно изразу „Не имао јада“.

Оваку прелазну функцију имају и неки други непрелазни глаголи као:

мрзеши (овде он није прелазни гл.): Мрви га да учи;
зейсши, болеши, сврбеши: Зебу га руке. — Пауна нам
ноге боле. Мучи, вило, грло те бољело;

доћи: Ту ред Јакшу капетана дође.

зайасши, дойасши: Запала га велика срећа. — Грдне су
га ране допануле;

сшаши: То га је стало живота;

сшаши: (у значењу *почеши*): Стаде га вика.

Употреба ових непрелазних глагола као прелазних потврђује горње излагање о глаголу *биши-будем*, тј. да се у изразима за исказивање жеље и клетве употребљава он, а не гл. *бијем* и да, према томе, треба изговарати: Чудна попа, јади га *не били* и: *Не била* вас вашег брата жеља. Али остаје још једна ствар која уноси забуну у овај случај. Ако у стиховима „Чудна попа, јади га не били“ и „Не била вас вашег брата жеља“ имамо гл. *биши-будем* као и у изразима: „Срам га било“, и „Аратос те било“, који исто тако казују расположење или клетву, зашто у првом случају имамо личну конструкцију, тј. с подметом, са којим се радни придев слаже у роду и броју, док у другим имамо безличну конструкцију, с радним придевом у средњем роду једнине, како у безличним изразима мора бити?

У изразима као што су: „Срам га било“, „*арашос га било*“, као и у изразима: „*било га сшрах*“, „*било га жао*“, имамо безличну конструкцију, у којој речи *срам, арашос, сшрах, жао* нису подмет, већ допунски део прирока, с прилошким значењем, тј. значе: *срамно, проклешо, сшрашно, шужно*. Пошто те именице нису подмети, јер реченице у којима су и немају подмета, то се радни придев не може слагати с њима, већ мора имати средњи род, као увек у безличним реченицама. А у стиховима „Чудна *попа, јади га не били*“ и „*Не била вас вашег брата жеља*“ немамо безличну конструк-

цију, него реченицу с подметом *јади* одн. *жеља*, те се радни придев гл. *будем* мора с њима слагати у роду и броју. Значи, дакле, да у овим стиховима, као и у изразима типа *срам га било*, имамо исту семантичку функцију гл. *биши-будем*, само с различитом синтаксичком конструкцијом.

Милош С. Московљевић